

Porisevat porstuat ja pohjoiset kulttuurimaisemat

Hankesuunnitelma 30.1.2024

Pohjoisin Lappi

Hankkeen hakijataho: Leader Pohjoisin Lappi ry
Hankkeen nimi: Porisevat porstuat ja pohjoiset kulttuurimaisemat
Toteutusaika: 1.4.2024-31.3.2026
Hankemuoto: Yhteistyöhanke
Kokonaiskustannusarvio: 304 350,12 €

Hankkeen julkinen tiivistelmä:

Hyvin hoidettu kulttuuriympäristö on merkittävä hyvinvoinnin, viihtyisyyden sekä paikallisen ja alueellisen omaleimaisuuden lähde. Kulttuuriympäristöihin liittyvät merkitykset, tarinat, paikallinen tietotaito sekä kylien avoimet maisemat ja perinnebiotooppien lajisto ovat kuitenkin vaarassa kadota elämäntavan ja elinkeinojen muuttuessa ja maaseudun väestön vähetessä. Erityisesti aineeton kulttuuriperintö on jäänyt huomiotta ja suullisesti siirtyvä tieto on katoamassa. Hankkeessa nostetaan esille kokonaisvaltaisen kulttuuriperinnön merkitys osana kyläyhteisöjen ekologista, kulttuurista ja sosiaalista kestävyyttä. Hankkeessa rakennetaan malli aineettoman kulttuuriperinnön tallentamiseen ja pilotoidaan tätä kunnostettavissa rakennusperintökohteissa. Hankkeessa etsitään uusia ratkaisuja kulttuuriympäristötiedon saavutettavuuden parantamiseen esimerkiksi kehittämällä paikallismuseoiden toimintaa, viemällä asiantuntijuutta ruohonjuuritasolle sekä viestimällä laajasti Lapin kulttuuriympäristöön liittyvistä teemoista. Hankkeen toimenpiteillä pyritään saamaan uusia toimijoita Lapin kulttuuriympäristön vaalimiseen tuomalla esille, että olemassa olevien rakennusten korjaaminen ja luontokadon torjuminen maisemanhoitotoimilla tukee kestävä kehitystä ja ilmastokriisin ratkaisua. Läpileikkaavina toimintatapoina on vahva verkostomainen ja sektorirajat ylittävä yhteistyö, osallistava ja kokeileva käytännön toiminta sekä digitalisaation tarjoamien mahdollisuuksien hyödyntäminen. Toiminta-alueena on Lapin maakunta.

Hakijan esittely ja hankkeen resurssit:

Hankkeen hakijatahona toimii Leader Pohjoisin Lappi ry. Yhdistys rahoittaa Leader-hankkeita Ivalon, Kemijärven, Pelkosenniemen, Sallan, Savukosken, Sodankylän ja Utsjoen kuntien alueelle. Yhdistys hallinnoi Lapin kalaleader -toimintaa, toteuttaa omia strategiaa toteuttavia hankkeita sekä hallinnoi koko Lapin maakunnan kattavia hankkeita tukeutuen yhdistyksen erityisosaamiseen. Yhdistys tekee laaja-alaisesti yhteistyötä muiden Lapin Leader-ryhmien kanssa. Lapin alueella toimii Leader Pohjoisin Lapin lisäksi neljä Leader-ryhmää, jotka ovat Peräpohjolan Leader ry, Leader Tunturi-Lappi ry, Outokaira tuottamhan ry sekä Koillismaan Leader ry.

Leader Pohjoisin Lappi ry:llä on vahva osaaminen hankkeiden hallinnoinnista ja toteutuksesta sekä taloudelliset resurssit hankkeen toteuttamiseen. Henkilöstöllä on kokemusta kulttuuriympäristöön liittyvien hankkeiden hallinnoinnista. Yhdistys hallinnoi tällä hetkellä kulttuuriympäristöjen kunnostamiseen ja alan tunnettavuuden ja ammattiosaamisen lisäämiseen tähtäävää, Lapin maaseuturahaston rahoittamaa Avoimet miljööt ja komeat kuistit -hanketta (AMAK-hanke), jonka aktiivinen toteutusaika kestää 31.5.2024 saakka. AMAK-hanketta edelsi Avoimet miljööt ja aidot elämykset -hanke (2020–2021), joka keskittyi kulttuuriympäristöjen ennallistamiseen ja hyödyntämiseen kestävä kylämatkailun kehittämisessä. Hankkeiden myötä Leader Pohjoisin Lappi on verkostoitunut kattavasti kulttuuriympäristöalan toimijoiden ja muiden sidosryhmien kanssa Lapin alueella sekä alan oppilaitosten kanssa etenkin Oulun seudulla.

Pohjoisin Lappi

Yhdistys hallinnoi oman kiintiön hankkeena porotalousyrittäjille suunnattua Osaathan se sieki! - koulutushanketta sekä yrittäjyyteen liittyvää Ytyä yrittäjyyteen -hanketta. Käynnistymässä on myös vesistönnostukseen ja kylien aktivointiin liittyvät hankkeet.

Hanke toteuttaa Leader Pohjoisin Lappi ry:n Kahdeksan vuodenajan koti -strategiaa ja siinä erityisesti painopisteitä Kahdeksan vuodenajan kylät ja Juureva pohjoinen kulttuuri. Hanke toteuttaa luonnon monimuotoisuus ja kestävät ratkaisut teemaa.

Hankkeeseen palkataan projektipäällikkö 24 kuukauden ajaksi 75–100 % työajalla. Projektipäällikkö vastaa mm. hankkeen hallinnollisista tehtävistä, ohjausryhmä- ja sidosryhmäyhteistyöstä, ostopalveluiden kilpailuttamisesta ja toimenpiteiden kokonaistoteutuksesta. Hankkeeseen palkataan projektityöntekijä 18 kuukauden ajaksi n. 80 % työajalla. Hänen työnkuvaansa kuuluu tiedottaminen, viestintä sekä yhteistyö oppilaitosten kanssa ja toimenpiteiden käytännön toteutus yhdessä projektipäällikön kanssa. Leader Pohjoisin Lappi ry:n kehittämispäällikkö jyvittää hankkeelle n. 10 % työaika 20 kuukauden ajan tukien tarvittaessa hankkeen ja sen toimenpiteiden toteutuksessa sekä vastaten maisemanhoidon asiantuntijatehtävistä. Hankkeen talouden, maksatuksen ja henkilöstöhallinnolliset työt hoitaa taloussihteeri n. 5 % työajalla. Työtehtävät ja vastualueet tarkentuvat hankehenkilöstön kesken kunkin osaamisalueet huomioiden. Rekrytoinnissa kiinnitetään huomiota etenkin hankehenkilöstön it- ja viestintätaitoihin ja kiinnostukseen maaseutualueiden kulttuuriympäristöä ja -perintöä kohtaan. Hankehenkilöstön monipuolisella osaamisella ja tehtävien järkevällä jakamisella mahdollistetaan laajan toimenpidepaletin toteutuminen ja hyödyn jakautuminen laajalle joukolle maaseudun asukkaita.

Hankkeessa palkataan kesätyöntekijöitä kolmeen paikallismuseoon, kuhunkin kaksi nuorta noin kuukauden pituisiin työsuhteisiin. Hankkeessa teetetään toimeksiantoina kulttuuriympäristöihin liittyviä opinnäytetöitä, jotka tukevat hankkeen tavoitteita.

Ostopalveluna hankitaan kulttuuriympäristöalan asiantuntijapalveluita työpajojen ja talkoiden ohjaamiseen sekä tilaisuuksien luento-osuuksia varten. Ostopalveluna hankitaan myös videoiden toteutus ja viestintätoimenpiteitä, kuten painetun materiaalin toteutus ja valokuvaus.

Hankkeelle nimetään ohjausryhmä, johon kuuluu edustus seuraavilta tahoilta: Lapin ELY-keskus (rahoittajataho), Leader Pohjoisin Lappi ry (hankkeen hakijataho), Lapin Leader-ryhmät, Tornionlaakson museo (rakennettu kulttuuriympäristö), Lapin maakuntamuseo (paikallismuseot), Saamelaismuseum Siida (kulttuuriympäristöyksikkö), Lapin ELY-keskus (Luontoympäristö-yksikkö) ja MTK-Lappi.

Yhteistyökumppanit

Hankkeen valmistelutyötä on tehty pitkäjänteisesti ja kaikkien yhteistyökumppaneiden sekä muiden sidosryhmien kanssa on käyty lukuisia keskusteluja hankkeen toimenpiteistä, yhteistyön sisällöstä ja työnjaosta.

Lapin maakunnan alueella toimii museolain (314/2019) mukaan kolme alueellista vastuumuseota: Lapin maakuntamuseo, Tornionlaakson museo sekä Saamelaismuseum Siida. Hankkeen toimenpiteet suunnitellaan ja toteutetaan yhdessä alueellisten vastuumuseoiden viranhaltijoiden kanssa ja he toimivat hankkeen tilaisuuksissa asiantuntijoina.

Kaikilla alueellisilla vastuumuseoilla on sama tehtävä kulttuuriympäristön asiantuntijana. Museot antavat rakennusperintöä koskevia viranomaislausuntoja kaavoituksesta, rakentamisesta ja muusta maankäytöstä viranomaisille, päättäjille, suunnittelijoille ja muille toimijoille. Museot antavat korjausrakentamiseen ja kulttuuriympäristön hoitoon liittyvää neuvontaa, ohjaavat ja toimivat asiantuntijana valtionavustusasioissa ja korjaushankkeissa sekä edistävät korjausrakentamisen asiantuntijuuden lisääntymistä. Museot tekevät yhteistyötä eri viranomaisten ja muiden sidosryhmien kanssa alueensa kulttuuriympäristön säilyttämiseksi, hoitamiseksi ja kehittämiseksi.

Lapin maakuntamuseolla ja Tornionlaakson museolla - Tornedalens museum - on lisäksi alueellisen museotoiminnan edistämistehtävä. Lapin maakuntamuseon toimialueena alueellisen museotoiminnan edistämistehtävässä on 12 kuntaa (Rovaniemi, Sodankylä, Kemijärvi, Kittilä, Pelkosenniemi, Posio, Ranua, Salla, Savukoski, Enontekiö, Inari ja Utsjoki). Torniolaakson museon toimialuetta ovat Tornion, Haaparannan ja Kemin kaupungit sekä Simon, Tervolan, Keminmaan, Ylitornion, Pellon, Kolarin ja Muonion kunnat. Saamelaismuseum Siida on valtakunnallinen vastuumuseo erikoisalanaan saamelaiskulttuuri ja se on alueellinen vastuumuseo kulttuuriympäristötehtävissä saamelaisten kotiseutualueella (Enontekiö, Inari, Utsjoki ja Sodankylän kunnan Lapin paliskunnan alue).

Hankkeen teemaan liittyviä koulutusaloja ovat mm. arkkitehtuuri, restaurointi, maanmittaus, rakennusala sekä luonto- ja ympäristöala. Hankkeen valmisteluvaiheessa on käyty keskusteluja eri koulutusorganisaatioiden kanssa ja tehty yhteistyösopimus koulutuskuntayhtymä OSAO:n kanssa, joka on Lapista katsoen lähin restaurointialan koulutusta tarjoava yksikkö. Rakennusrestaurointia opiskelee yksikössä noin 30 opiskelijaa perus-, ammatti- ja erikoisammattitutkintotasolla. Hankkeen valmisteluvaiheessa on käyty keskusteluja mahdollisesta yhteistyöstä myös OSAO:n Pudasjärven yksikön hirs- ja korjausrakentamisen koulutuksen sekä Lapin ammattikorkeakoulun maanmittaustekniikan koulutusohjelman kanssa, joiden kanssa yhteistyö voisi olla mahdollista esimerkiksi opinnäytetöiden osalta. Mahdollisen yhteistyön toteutumista ja sisältöä selvitetään hankkeen aikana.

Paikallismuseot ovat paikallisen kulttuuriympäristön ja siihen liittyvän tietotaidon säilyttämisessä keskeisessä roolissa. Hankkeen yhteistyökumppaneina toimii 2–4 paikallismuseota, joissa toteutetaan toiminnan jatkuvuuteen ja kehittämiseen tähtäviä toimenpiteitä sekä rakennetaan paikallismuseoiden välistä yhteistyötä. Pilottikohteiksi on valittu sidosryhmien, alueellisten vastuumuseoiden sekä paikallismuseoiden edustajien kanssa käytyjen keskustelujen pohjalta Alaponkun ja Tarkkalan erämaatilat, joilla on samantyyppisiä kehittämistarpeita. Alaponkun tila on yksi harvoista säilyneistä Sompion Lapin erämaataloista, joka sijaitsee Sodankylässä Lokan kylältä koilliseen. Kohteella on merkittävä henkilöhistoriallinen arvo Aleksi Hihnavaraan eli Moskun entisenä asuinpaikkana. Valtakunnallisesti arvokkaaksi määritelty pihapiiri on suojeltu rakennussuojelupäätöksellä. Alaponkun tilan rakennukset ovat Sodankylän kunnan omistuksessa ja yksityishenkilön hallinnassa. Tila on avoinna vierailijoille tilauksesta. Tarkkalan erämaatila on Savukosken kunnan omistama Lapin sodan tuholta säilynyt peräpohjalaiseen tyyliin rakennettu asuinympäristö ja kulttuurihistoriallisesti arvokas esimerkki suomalaisesta erämaa-asumisesta. Savukosken kunta hankki Tarkkalan tilan omistukseensa vuonna 2003, jonka jälkeen se kunnostettiin Savukosken savottaperinteen vaaliminen -hankkeen yhteydessä. Kohde sijaitsee Savukoskelta noin 20 km luoteeseen Kuisjokivarressa. Tarkkalan pihapiiriin pääsee tutustumaan omatoimisesti ja pihapiirissä sijaitsevan saunan voi varata käyttöönsä Savukosken kunnan verkkokaupasta. Hankkeen aikana pyritään löytämään 1–2 lisäkohdetta alueellisen kattavuuden saavuttamiseksi. Kohteiden valintaan vaikuttavat paikallismuseon valmius kehittämistyöhön sekä edellytykset yhteistyöhön muiden pilottikohteiden kanssa.

Pohjoisin Lappi

MTK-Lappi vastaa maanviljelijöiden, metsänomistajien ja maaseutuyrittäjien alueellisesta edunvalvonnasta ja yhteydenpidosta alueellisiin ja maakunnallisiin päätöksentekijöihin sekä vaikuttaa keskusliiton toimintaan. MTK-Lapin maakunnallinen rooli on vaikuttaa Lapin maakunnan kehittämiseen. MTK pitää jäsenistöään ajan tasalla toimialan tilanteesta ja sitä koskevista valtakunnallisista ja alueellisista muutoksista. Valtaosa maa- ja metsätalousyrittäjistä on MTK:n jäseniä ja toiminta on aktiivista myös Lapissa. Maaseutuelinkeinojen harjoittajat ovat ratkaisevassa asemassa kulttuurimaisemien ylläpidossa. MTK-Lappi ja hanke tekevät yhteistyötä erityisesti tiedon välittämisessä hankkeen ja sen jäsenistön välillä. Lisäksi MTK-Lappi toimii asiantuntijana maaseutuelinkeinoja koskevilla kysymyksissä.

Hankkeen tarve, tausta, kohderyhmä, hyödynsaajat ja toteutusalue:

Hankkeen tarve ja tausta

Kulttuuriympäristöt ja aineeton kulttuuriperintö ovat ajankohtaisia aiheita eri hallinnon tasoilla. Niiden merkitys paikallisten yhteisöjen hyvinvoinnille muuttuvassa maailmassa tunnustetaan, ja toisaalta on herätty tarpeeseen suojella kulttuuriperintöä esimerkiksi ilmastonmuutoksen vaikutuksilta. Viime vuosina on laadittu lukuisia kansainvälisiä ja kansallisia strategioita kulttuuriperinnön vaalimisesta ja sen roolista kestäväen elämäntavan edistäjänä. Myös paikallista tietoa hyödynnetään enenevässä määrin päätöksenteossa ja tutkimuksessa eri tasoilla sekä alueellisessa ja paikallisessa kehittämisessä ja se nähdään arvokkaana kestäväen elämäntavan tietovarantona.

Kulttuuriympäristöjen hoitaminen on resurssiviisasta: olemassa olevien rakennusten kunnossapito ja säilyttäminen vähentää luonnonvarojen käyttöä ja syntyvän rakennus- ja purkujätteen määrää. Lisäksi puurakennukset toimivat hiilivarastoina ja edistävät siten vähähiilisyystavoitteita. Maaseudun pihapiirien rakennusten käyttötarkoitukset ovat liittyneet tiiviisti elinkeinoihin ja mahdollistaneet varautumisen ja omavaraisuuden, joiden merkitys on jälleen korostunut. Perinnebiotooppien hoitaminen hidastaa luontokatoa turvaamalla elinympäristöjä uhanalaiselle lajistolle. Monipaikkaisuuden vahvistuminen ja maallemuuttotrendi ovat kasvattaneet kiinnostusta maaseutua kohtaan, ja viihtyisä ympäristö ja hyvin hoidetut rakennukset ovat tärkeitä vetovoimatekijöitä kylille. Samanaikaisesti ilmastonmuutos vaikuttaa konkreettisesti kulttuuriympäristön ja -perinnön säilymiseen. Ilmaston lämpeneminen ja sään ääri-ilmiöiden lisääntyminen nopeuttavat rakennusten vaurioitumista ja muuttavat maisemia muun muassa kiihdyttämällä metsittymistä, rehevöitymistä ja vieraslajien leviämistä.

Paikallinen kulttuuriympäristötieto on usein heikosti dokumentoitua ja digitoitua ja moni perinteinen taito on vaarassa hävitä elinkeinorakenteen muuttuessa ja tekijöiden ikääntyessä. Digitaalisella tallentamisella ja teknologisisilla valinnoilla varmistetaan kulttuuriperintötiedon pitkäaikainen säilyminen. Kulttuuriympäristöjen ja niihin liittyvän paikallisen tietotaidon säilyttäminen vaatii laaja-alaista yhteistyötä eri viranomaisten, hallinnonalojen ja kyläyhteisöjen välillä. Kulttuuriperinnön suojelu ja vaaliminen on kaikkien yhteinen tehtävä.

Kulttuuriperinnön merkitys

Pohjoisin Lappi

Kulttuuriperintöä syntyy ihmisen toiminnan tuloksena ja vuorovaikutuksessa ympäristön kanssa. Kulttuuriperintö voi olla aineellista, aineetonta tai digitaalista, ja sitä uudistetaan, säilytetään ja siirretään tuleville sukupolville. Ihmiset ovat kautta aikain sopeutuneet muuttuviin olosuhteisiin ja pyrkineet elämään tasapainossa ympäröivän luonnon kanssa. Nykyisellä kestävyyskriisin aikakaudella historian saatossa kertynyt tieto ja taidot ovat arvossa arvaamattomassa.

Digitalisaatiota hyödynnetään kasvavissa määrin kulttuuriperintötyössä. Digitaalinen kulttuuriperintö karttuu jatkuvasti uusien digitaalisten kulttuuriperintöaineistojen synnyn sekä vanhojen aineistojen ja tietovarantojen digitoinnin myötä. Keskeistä on kehittää aineiston saatavuutta, saavutettavuutta ja hyödyntämistä. Paikallisen kulttuuriympäristötiedon dokumentoimattomuus voi vaikeuttaa kulttuuriympäristön arvojen tunnistamista sekä aiheuttaa haasteita, kun kulttuuriympäristöä halutaan kunnostaa ja ylläpitää. Esimerkiksi kulttuuriympäristön hoitoon suunnattuja avustuksia haettaessa tarvitaan monenlaisia tietoja rakennuksen iästä, käyttöhistoriasta ja aiemmista kunnostustoimista tai maisemanhoitokohteen aiemmasta laidunnus- ja niittohistoriasta. Tällaista tietoa on yleensä vain kylässä pitkään asuneilla, usein jo ikäänntyneillä henkilöillä, tai se on voinut tyystin kadota ajan saatossa. Kulttuuriperintöalan asiantuntijat törmäävät kylien kulttuuriympäristötiedon puutteeseen työssään jatkuvasti ja pitävät tiedon taltiointia tärkeänä, mutta resursseja vaativana. Haasteita aiheuttaa myös eri tietokantojen ja vastuumuseoiden kulttuuriympäristötietojärjestelmien tuntemattomuus ja monimutkaisuus tavalliselle käyttäjälle.

Lappilaisissa kylissä kulttuuripalveluita on tyypillisesti heikosti saatavilla, jolloin suullisen perimätiedon merkitys korostuu. Kylätalolla kahvikupin ääressä tarinointi korvaa puuttuvia kulttuurin kulutusmahdollisuuksia ja yhteiset muistelut ovat myös merkittäviä sosiaalisia hetkiä kyläläisille. Paikalliset tarinat kumpuavat yhteisestä tekemisestä ja rakentavat yhteisöllisyyttä sekä paikkojen merkityksiä. Kylien paikalliskulttuuri rakentuu pitkälti naapuriavun, yhteisöllisyyden sekä yhteisölle merkityksellisten paikkojen, kuten kotiseutumuseoiden, ympärille. Usein rakennuksen merkitys yhteisölle tulee eläväksi siihen liittyvissä muistoissa ja tarinoissa. Tarinat luovat merkityksiä ja lisäarvoa myös kohteella vierailijoille ja niitä voi hyödyntää monin tavoin esimerkiksi kylämatkailun edistämisessä.

Tiedon taltioimisen ja lisäämisen lisäksi kulttuuriympäristöihin liittyvän osaamisen siirtäminen eteenpäin seuraaville sukupolville on ensiarvoisen tärkeää. Moni rakennusten ja asuinympäristön ylläpitoon liittyvä taito on perinteisesti ollut osa arkista elämää, elinkeinoa ja omavaraisuutta, kun palveluita ja tehdasvalmisteisia materiaaleja ei ole ollut ostettavissa. Tällaisia taitoja ovat esimerkiksi päreiden teko, punamullan keitto ja tervanvalmistus, jotka ovat pohjautuneet paikallisten materiaalien käyttöön. Kädentaidot, perinnerakentaminen ja ekologisten materiaalien käyttö on trendi myös laajemmassa mittakaavassa. Kysyntään vastaamiseksi olisikin tärkeää hyödyntää olemassa olevia ja toimiviksi todettuja paikallisia työtapoja ja osaamista sen sijaan, että uusia ekologisiksi markkinoituja materiaaleja tuodaan muualta.

Yksi suurimpia haasteita kulttuuriperintökentällä on nuorten osallisuus ja kiinnostus kulttuuriperintöä, rakennusten vaalimista ja maisemia kohtaan. Kulttuuriperintöbarometrin (2017 ja 2021) mukaan kulttuuriperinnön arvostus on matalinta alle 30-vuotiaiden ikäryhmässä ja kulttuuriperinnön käsite koetaan sitä tutummaksi, mitä vanhempi ihminen on. Nuoret myös suhtautuvat kriittisimmin kulttuuriperinnön arvoihin ja sen merkitykseen omalle identiteetille sekä arvioivat muita harvemmin kulttuuriperinnöstä huolehtimisen edistävän kestävä kehitystä. Esimerkiksi rakennusten suojelun voidaan jopa nähdä olevan esteenä uusille innovaatioille. Samanaikaisesti nuoret ovat hyvin kestävyystietoisia ja huolissaan ilmastosta. Olemassa olevien rakennusten korjaamista ja luontokadon torjumista maisemanhoitotoimilla ei nuorten ja

muidenkaan ikäryhmien keskuudessa vielä kovin yleisesti yhdistetä ekologisuuteen ja kiertotalouteen. Selkeä viesti siitä, että kulttuuriympäristön vaaliminen tukee myös kestäväää kehitystä ja ilmastokriisin ratkaisua voisi nostaa nuorten kiinnostusta kulttuuriympäristötyötä kohtaan.

Lapin kulttuuriympäristön erityispiirteet, nykytila ja tulevaisuus

Lapin laajasta maakunnasta löytyy monia alueellisia eroja kulttuuriympäristöjen välillä aina Lounais-Lapin merenrantaniityistä jokivarsien peräpohjalaisiin pihapiireihin ja Ylä-Lapin saamelaiseen rakennusperinteeseen. Asutuksen lisäksi eri elinkeinoin kuten savottaan, poronhoitoon, kalastukseen, kullanhuuhtontaan, teollisuuteen ja matkailuun liittyvät rakennelmat ovat tunnusomaisia piirteitä eri puolilla Lapin kulttuuriympäristöä. Toisaalta kahtiajako koskemattomaan luonnonmaisemaan ja kulttuurimaisemaan ei aina ole yksiselitteinen: saamelaisille luonnonmaisema voi olla kulttuurimaisemaa riippumatta siitä, näkyykö siinä konkreettisia jälkiä ihmisen toiminnasta. Usein saamelaisen kulttuurimaiseman näkyvät tunnisteet ovat kulttuurin ulkopuolisille huomaamattomia, kuten pyhät paikat, kotasijat tai kenkäheinäpaikat.

Rakennettua kulttuuriperintöä on hävinnyt mm. maaltamuuton seurauksena maatalouden loppuessa ja kylien tyhjentyessä. Lapin sodalta säästyneet rakennukset ja kyläkokonaisuudet ovat tietenkin harvinaisuudessaan arvokkaita, mutta tällä hetkellä uhanalaisinta rakennusperintöä Lapissa ovat jälleenrakennuksen aikana 1940–1960-luvuilla rakennetut talot, joiden arvoja ja merkitystä osana kulttuurimaisemaa ei aina osata tunnistaa. Suomen arkkitehtuuripoliittisen ohjelman (2022–2035) mukaan Suomessa on vähemmän vanhoja rakennuksia kuin missään muussa Euroopan maassa ja vain viisi prosenttia koko Suomen rakennuskannasta on rakennettu yli sata vuotta sitten. Lapissa tilanne on korostunut ja vielä olemassa olevat vanhat rakennukset ovat erityisen vaalimisen ja arvostuksen lisäämisen tarpeessa. Monella omavaraistalouteen liittyvällä rakennuksella ei ole enää käyttöä alkuperäisessä tarkoituksessaan ja lisäksi talojen ja tilojen omistajat asuvat usein muualla, ja rakennusten rapistuva kunto on näin ”poissa silmistä, poissa mielestä”. Yksittäisillä vanhojen kiinteistöjen omistajilla on kiinnostusta kunnostaa rakennuksia perinteisiä työmenetelmiä ja materiaaleja hyödyntäen, mutta tietotaito on puutteellista ja esimerkiksi alueellisten vastuumuseoiden tarjoama vuonna 2023 alkanut maksuton korjausneuvonta on vielä heikosti tunnettua. Tiedon puutteen vuoksi vanhoja rakennuksia saatetaan kunnostaa väärin menetelmin tai käyttää sopimattomia materiaaleja, mikä vaikuttaa negatiivisesti rakennusten käyttöikään ja rakennushistoriallisiin arvoihin. Kunnostustöiden toteuttamisessa joudutaan myös usein turvautumaan rakennusalan ammattilaisiin, joilla ei välttämättä ole riittävä osaamista perinteisistä rakennustavoista.

Lapin kulttuuriympäristön ylläpitoon vaikuttaa heikentävästi paikallisesti tuotettujen rakennusmateriaalien heikko saatavuus. Tilanne on havaittu edellisissä kulttuuriympäristöhankkeissa. Päreiden tekijöitä on vain muutamia ja oikeanlaista lautakattolautaa tai hautatervaa on lähes mahdotonta saada. Myös hirsien saatavuudessa on puutteita. Lapissa on valtavat metsävarannot, joka mahdollistaisi raaka-aineiden monipuolisen ja kestäväen tuottamisen lähellä käyttökohdetta sen sijaan, että raaka-aineet haetaan Etelä-Suomesta. Puun jalostaminen rakennusmateriaaleiksi tarjoaisi uudenlaisen ansaintamahdollisuuden ja tukisi vähähiilisen materiaalin käyttöä paikallistasolla.

Perinnebiotoopit ovat perinteisen karjatalouden muovaamia elinympäristöjä, joilla niitto ja laidunnus ovat ylläpitäneet monimuotoista lajistoa. Perinnebiotoopit tarvitsevat säilyäkseen jatkuvaa hoitoa, mikä erottaa ne useimmista muista uhanalaisista elinympäristöistä. Erityisesti kuivilla niityillä ja kedoilla on lukumäärällisesti paljon uhanalaisia ja silmälläpidettäviä lajeja. Perinnebiotoopit ovat kaikkein runsaslajisimpia ja samalla uhanalaisimpia elinympäristöjämme, joilla luontokato ja ilmastonmuutoksen vaikutukset näkyvät kiihtyvällä

Pohjoisin Lappi

tahdilla. Perinnebiotooppien kunnostaminen ja hoito nähdään tärkeänä osana Suomen luonnon monimuotoisuuden turvaamista. Ympäristöministeriö toteuttaa luonnonsuojelulakia tukevaa Helmi-elinympäristöohjelmaa 2021–2030, jolla ohjataan rahoitusta luonnon monimuotoisuutta ja elintärkeitä ekosysteemipalveluja turvaaviin toimenpiteisiin. Perinnebiotoopin kunnostamiseen voi saada myös ei-tuotannollista investointitukea ja suunnitelmalliseen hoitoon avustusta. Lapin ELY-keskuksen Luontoympäristöyksikkö on inventoinut Lapin alueen perinnebiotooppialueet ja heidän vastuullaan on Lapin yksityismailla sijaitsevien perinnebiotooppialueiden hoitoon saattaminen rahoittamalla ja asiantuntijuutta tarjoamalla. Vaikka tarjolla on monenlaisia avustuksia ja yhteys maatalousluonnon monimuotoisuuteen on kiistaton, on hoidettujen kohteiden määrä vähäinen. Vain noin kolmasosa kaikista inventoiduista perinnebiotooppialueista on hoidon piirissä. Inventoitujen kohteiden saaminen hoidon piiriin vaatii tiedon lisäksi uudenlaisten työmenetelmien käyttöönottoa. Koneita ja laitteita on käytössä, mutta niiden soveltuvuus maisemanhoitoon vaatii yleensä teknisiä muutoksia ja kokeilua, joita tulisi tukea ja edistää.

Lapin maakunnassa sijaitsee yhteensä 39 valtakunnallisesti arvokasta maisema-alueita. Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet ovat edustavimpia maaseudun kulttuurimaisemia, joissa perinteiset maatalouden muovaamat elinympäristöt ovat hoidettuja ja perinteistä rakennuskantaa vaalitaan. Maisema-alueiden lisäksi Lapissa sijaitsee neljä luonnonsuojelulain nojalla perustettua valtakunnallista maisemanhoitoaluetta ja yksi maakunnallinen maisemanhoitoalue, jossa on käynnissä maisemanhoito- ja käyttösuunnitelman päivitys. Valtakunnallisesti merkittäviä rakennettuja kulttuuriympäristöjä (RKY 2009) on Lapissa 124 kohdetta. Lapissa on lukuisia kyläalueita, jotka kulttuuriympäristön ja -historian perusteella voisivat olla valtakunnallisia maisemanhoitoalueita. Lähtökohta prosessin edistämiseksi on tiedottaminen ja paikallisten asukkaiden ja toimijoiden halukkuus ja sitoutuminen asian edistämiseen. Erityisesti Länsi-Lapin alueelle uusien kohteiden saaminen olisi toivottavaa. Mikäli Lapin alueelle saataisiin kattava verkosto maisemanhoitoalueita, voisivat ne yhteisrintamana nousta vetovoimaisiksi vierailukohteiksi kansallispuistojen rinnalle.

Paikallismuseot

Museoviraston Paikallismuseotoiminta Suomessa vuonna 2021-selvityksen mukaan paikallismuseot ovat omien alueidensa ja aihepiiriensä kulttuuriperinnön säilyttäjiä, jotka tarjoavat kulttuuripalveluita, tapahtumia ja osallistumisen mahdollisuuksia eri-ikäisille ja -taustaisille ihmisille. Parhaimmillaan paikallismuseot toimivat paikkakunnan kohtaamispaikkoina ja toimintakeskuksina, joilla on tärkeä rooli paikallisen perinteen ja tarinoiden vaalijoina ja esittelijöinä.

Paikallismuseoilla, kuten kotiseutu- ja erikoismuseoilla on potentiaalia toimia niin paikallisen aineettoman ja rakennetun kulttuuriperinnön säilyttäjinä, tiedon tallentamisen ja säilyttämisen edelläkävijöinä kuin taitojen levittäjinä. Paikallismuseot ja kotimuseot säilyttävät ja hoitavat merkittävää kulttuuriperintöä niin laadullisesti kuin määrällisesti. Niiden kokoelmissa on paikallisesti ja valtakunnallisestikin merkittäviä esineitä, valokuvia, arkistoaineistoja ja museorakennuksia. Valtaosaa paikallismuseoista ylläpitää yhdistys tai kunta. Museotyötä niissä tehdään pääsääntöisesti hyvin niukoin resurssein ja yhdistysomisteisissa museoissa pitkälti vapaaehtoisvoimin. Harvalukuisten ja usein ikääntyneiden vapaaehtoisten resurssit eivät riitä museoiden säännölliseen aukipitämiseen, avustusten hakemiseen, toiminnan kehittämiseen, markkinointiin ja paikkaan liittyvän tiedon taltiointiin, kuten esineistön asianmukaiseen luettelointiin ja digitaalisten sisältöjen tuottamiseen.

Lapin maakuntamuseon toiminta-alueella yhteisöjen omistamia, ei-ammattillisesti hoidettuja paikallismuseoita on 17, joista 10 kpl on kuntien omistamia ja 7 kpl yhdistysten omistamia. Lisäksi yksityisomisteisia ns.

Pohjoisin Lappi

kotimuseoita on neljä. Lapin maakuntamuseon alueellisen työn suunnitelmassa vuosille 2023–2026 nostetaan erityisesti Itä-Lapin paikallismuseot yhdeksi kauden painopisteeksi, joihin myös Alaponkun ja Tarkkalan tilat kuuluvat. Tornionlaakson museon alueella on 11 paikallismuseota ja lisäksi muutamia yksityisiä koti- tai muita museokohteita.

Aiemmat hankkeet

Leader Pohjoisin Lappi ry on aiemmin hallinnoinut kahta kulttuuriympäristöhanketta, Avoimet miljööt ja aidot elämykset (2020–2021) sekä Avoimet miljööt ja komeat kuistit (2022–2024). AMAK-hankkeessa on järjestetty yhteensä 45 tapahtumaa ja tilaisuutta, joihin on osallistunut 1105 henkilöä. Hankkeessa pilotoitiin oppilaitosyhteistyönä perinnerakentamisen työpajoja (7kpl), joiden aiheina oli mm. erilaisten perinteisten kattojen tekoa. Kohderyhmänä olivat Oulun yliopiston arkkitehtuurin opiskelijat sekä OSAO:n restaurointialan opiskelijat, joita työpajoihin osallistui 46 opiskelijaa. Työpajojen tavoitteena oli tutustuttaa alan tulevia ammattilaisia lappilaiseen rakennusperintöön ja Lapin alueen työmahdollisuuksiin sekä pidemmällä tähtäimellä saada Lapin alueelle uusia restaurointialan ammattilaisia.

Syksyllä 2023 kerätyn palautteen perusteella, työpajat onnistuivat tavoitteessa. Kyselyyn vastasi 15 henkilöä, joista 87 % vastasi oppineensa työpajassa jotain uutta, mitä ei ole oppinut koulussa, ja työpajaan osallistumisen tuoneen lisäarvoa opintoihin. Vastaajat kokivat myös saaneensa työpajan aikana uusia kontakteja tai verkostoja, joista voi olla hyötyä opinnoissa ja/tai työllistymisessä, sekä oppineensa uutta lappilaisesta kulttuuriympäristöstä. Avoimissa vastauksissa työpajojen parhaasta annista korostuivat kädentaitojen oppiminen käytännössä sekä alan ammattilaisiin tutustuminen ja heiltä oppiminen. Eniten kehitettävää nähtiin työpajojen aikataulutuksessa: työpajoille toivottiin pidempää kestoa, jotta työt ehdittäisiin varmasti saattaa valmiiksi asti ilman, että päivistä tulee liian raskaita. Lähes kaikki vastaajat toivoivat vastaavan toiminnan jatkuvan myös tulevaisuudessa.

Myös muilta sidosryhmiltä saatu palaute on ollut positiivista. Kulttuuriympäristöalan viranhaltijat pitävät etenkin kylätilaisuuksia hedelmällisinä: kasvokkain tapaaminen madaltaa asiakkaiden yhteydenottokynnystä ja esimerkiksi maisemanhoidon saralla järjestetyistä tilaisuuksista on versonut uusia Helmi-hankkeita. Hankkeen aikana on edistetty 13 maisemanhoitokohteen ennallistamista, joista neljä on liittynyt Helmi-elinympäristöohjelmaan. Hankkeen aikana on myös vahvistunut ymmärrys siitä, kuinka tärkeää kulttuuriympäristön ennallistamiseksi ja säilymiseksi on paikallisten asukkaiden ja asiantuntijoiden välillä käytävä keskustelu, jonka tärkeys korostuu tehtäessä kulttuuriympäristöön ja maankäyttöön liittyviä päätöksiä.

Hankkeiden toimenpiteitä toteutetaan tiiviissä yhteistyössä Lapin alueella toteutettavan Peräpohjolan Leader ry hallinnoiman ILIMA – Ilmastoviisas pohjoinen maaseutu -tiedonvälityshankkeen kanssa.

Hankkeen valmistelussa on haettu inspiraatiota ja kokemuksia myös muilta kulttuuriperintöön liittyviltä hankkeilta, esimerkiksi yhdeksän Pohjois-Euroopan maan yhteiseltä LIVIND - Luova ja elävä kulttuuriperintö Pohjoisen ulottuvuuden alueiden voimavarana -hankkeelta (2021–2024).

Kohderyhmä

Hankkeen kohderyhmänä ovat Lapin maaseutualueiden kylien asukkaat ja tarkemmin ne toimijatahot ja henkilöt, jotka ovat kiinnostuneita paikallisen kulttuuriperinnön ja perinnetaitojen säilyttämisestä ja maaseudun kulttuuriympäristön ennallistamisesta. Erityistä huomiota kiinnitetään eri-ikäisten kohderyhmien saavuttamiseen.

Pohjoisin Lappi

Hankkeen toiminta-alueen rajauksen myötä kohderyhmänä ovat erityisesti niiden kylien asukkaat, joissa pilottikohteet sijaitsevat, sekä maisema-alueilla ja RKY-alueilla asuvat ja paikallismuseoiden toiminnassa mukana olevat. Lisäksi kohderyhmänä ovat yhteistyöoppilaitosten opiskelijat.

Hyödynsaajat ja toteutusalue

Hankkeen hyödynsaajia ovat maaseudun asukkaat ja erityisesti ne, joiden asuinympäristöön hankkeen toimenpiteet kohdistuvat sekä alueiden vapaa-ajanasukkaat ja yritykset, joille toimintaympäristön tilan paranemisella on yritystoiminnalle merkitystä. Myös yksittäiset kiinteistöjen omistajat tai haltijat, esimerkiksi kyläyhdistykset ja paikallismuseoita ylläpitävät tahot voidaan katsoa kuuluvan hyödynsaajiin. Yhteistyöoppilaitokset ovat hyödynsaajia, koska hankkeen työpajat tarjoavat opiskelijoille harjoitustyökohteita sekä verkostoitumismahdollisuuksia, joiden myötä opiskelijoille voi tarjoutua esimerkiksi harjoittelupaikkoja tai opinnäytetyöaiheita ja oppilaitokset saavat tietoa työllistymismahdollisuuksista. Alueelliset vastuumuseot ovat myös hyödynsaajia: kulttuuriympäristön hoito sekä kulttuuriympäristötiedon tallentaminen ja levittäminen sekä yhteistyö eri tahojen kanssa edistää alueellisten vastuumuseoiden perustehtävää.

Hankkeen toimenpiteet kohdistetaan Lapin maakunnan harvaan asutulla ja ydinmaaseutualueella siten, että etusijalla ovat valtakunnallisesti ja maakunnallisesti arvokkaiksi inventoidut maisema-alueet ja maisemanhoitoalueet, arvokkaiksi inventoidut perinnebiotooppialueet sekä valtakunnallisesti merkittäviin rakennettuihin kulttuuriympäristöihin kuuluvat alueet (RKY).

Hankkeen laajempi viitekehys:

CAP27-suunnitelma

Suomen yhteisen maatalouspolitiikan strategiasuunnitelman (CAP27-suunnitelma) tavoitteena ovat aktiivinen ruuantuotanto, ympäristö- ja ilmastoviisas maatalous sekä uudistuva ja monipuolinen maaseutu. Lisäksi läpileikkaavana tavoitteena on edistää osaamista, innovaatioita ja digitalisaatiota. Kansallisen CAP-ohjelman toimenpiteet sisältävät mm. luonnonvarojen kestävä hoidon, ilmastonmuutoksen hillitsemisen ja sopeutumisen, luonnon monimuotoisuuden edistämisen ja maaseudun sosioekonomisen tilanteen parantamisen. Porisevat porstuat ja pohjoiset kulttuurimaisemat -hanke sivuaa kaikkia CAP-ohjelman yhteistyötoimenpiteiden tavoitteita. Hanke tukee luonnon monimuotoisuuden, elinympäristöjen ja maiseman säilymistä maaseutualueilla, mikä edistää ilmastotavoitteita. Maisemanhoito on useille viljelijöille tärkeä osa toimeentuloa ja ruuantuotannon imagoa, minkä lisäksi se parantaa elintarviketurvaa luonnon monimuotoisuuden ja kannattavuuden paranemisen myötä lisäämällä paikallisesti pölyttäjien määrää ja turvaamalla huoltovarmuutta. Maisemanhoito tarjoaa tuotantoeläimille mahdollisuuksia toteuttaa lajityypillistä käyttäytymistä laiduntamalla. Hankkeen toimenpiteet lujittavat maaseutualueiden sosioekonomista rakennetta osallistamalla paikalliset toimijat ja paikalliset maaseutuelinkeinojen harjoittajat kulttuuriympäristöjen hoitoon.

Eryteisesti hanke toteuttaa Yhteistyö 06 – Yhteistyötoimet sosioekonomisen rakenteen kehittämiseksi -toimenpidettä. Hanke lisää maaseutualueiden asukkaiden osallisuutta ja osallistumismahdollisuuksia, lisää maaseutualueiden veto- ja pitovoimaa, edistää työllisyyttä ja kiertotaloutta. Aineettoman

kulttuuriperinnön tallentamisessa ja saavutettavuuden parantamisessa hyödynnetään digitalisaatiota. Hanke luo uusia ratkaisuja kulttuuriympäristöjen hoitoon laajan yhteistyöverkoston avulla.

Hanke edistää välillisesti Yhteistyö 03 - Yhteistyötoimet ilmastonmuutoksen hillitsemiseen ja ilmastonmuutokseen sopeutumiseen -toimenpiteen sekä Yhteistyö 04 - Yhteistyötoimet luonnonvarojen kestäväan hoitoon -toimenpiteen tavoitteita. Lisäksi hanke tukee välillisesti Ympäristö 10 - Maatalousluonnon ja maiseman hoito -toimenpiteen tavoitteita.

Lapin alueellinen maaseudun kehittämissuunnitelma

Hanke edistää maaseudun elinvoimaa ja yhteistyötä. Hankkeessa toteutetaan Lapin alueellisen maaseudun kehittämissuunnitelman kehittämistavoitetta 2.2.: Hyvä elämä Lapin maaseudulla – maaseudun veto- ja pitovoiman vahvistaminen. Tavoitteessa sanotaan: ”Asukkaiden viihtymiseen vaikuttavat kylien hoidetut ympäristöt sekä yhteisöllisyyttä ja osallisuutta lisäävät toimet.” Hankkeessa edistetään kyläympäristöjen hoitoa jalkauttamalla asiantuntijapalveluita kylätasolle, toteuttamalla maisemanhoitotoimia ja rakennusten kunnostustöitä käytännössä, tiedottamalla ympäristönhoidon rahoituskanavista sekä edistämällä kylien maisemanhoitotoimenpiteitä. Kulttuuriperintö on yhteisöllisyyden ja osallisuuden rakentamisen kannalta merkittävä tekijä paikallis- ja kylätasolla. Kylien maisemat ja rakennettu kulttuuriympäristö ovat tärkeä osa yhteisöjen identiteettiä ja luovat yhteisöllisyyttä kokoamalla kyläläiset yhteisen tekemisen ja kokoontumispaikkojen äärelle. Kulttuuriperintö on yhteistä ja sen säilyttäminen on kaikkien vastuulla; se yhdistää ihmisiä yli sukupolvien, luo ajallista jatkuvuutta ja pysyvyyden tunnetta muuttuvassa maailmassa. Kulttuuriperinnön saavutettavuutta parannetaan hankkeessa edistämällä tiedon ja tarinoiden digitalisointia sekä kehittämällä niiden tallentamiseen uusia malleja. Kehittämissuunnitelman läpileikkaavat teemat digitalisaatio, osaamisen lisääminen ja ilmastonmuutoksen torjunta ovat kaikki keskeisessä osassa hankkeen toimenpiteiden toteutusta.

Eryyisesti hanke toteuttaa tavoitteen 2.2.3 Komeat kylät, mahtavat maisemat! toimenpiteitä, joihin kuuluu muun muassa maaseudun arvokkaiden perinnebiotooppien sekä kulttuuriympäristöjen rakennusten ja pihapiirien hoitaminen ja vaaliminen, luonnon monimuotoisuuden edistäminen sekä maaseudun asukkaiden tiedon ja osaamisen lisääminen näihin teemoihin liittyen. Kaikki nämä toimenpiteet ovat hankkeen ydintoimintaa. Hankkeessa lisätään maaseudun asukkaiden tietoa kulttuuriympäristöstä, rakennusten kunnostamisesta, perinnemaisemien hoidosta sekä näihin saatavilla olevista rahoitusmahdollisuuksista. Lisäksi kyläläisiä innostetaan hoitamaan kylämaisemia yhteisöllisesti samalla luonnon monimuotoisuutta edistäen. Näillä toimilla edistetään yhteisöllisyyttä, maaseudun paikalliskulttuurin säilymistä, alueellista yhteistyötä eri toimijoiden välillä sekä maaseudun ympäristötoimia ilmastonmuutokseen sopeutumiseksi ja ilmastonmuutoksen hillitsemiseksi.

Hanke edistää osaltaan myös tavoitteen 2.2.2 Toimivat ja saatavilla olevat palvelut kaikille lappilaisille toteutumista jalkauttamalla rakennusperinnön ja maisemanhoidon asiantuntijapalveluita kylätasolle. Sähköisten palveluiden saatavuutta edistetään muun muassa tekemällä digitaalisia kulttuuriympäristöaineistoja ja -tietokantoja tutuksi ja maaseudun asukkaiden digitaitoja tuetaan järjestämällä tarpeen mukaan niiden käyttökoulutusta.

Kansalliset ja kansainväliset sopimukset ja strategiat

Hankkeen valmistelussa on perehdytty ja hyödynnetty useita kulttuuriperintöön, kulttuuriympäristöön ja maisemiin liittyvää kansainvälisten sopimusten edellyttämää kansallista strategiaa tai periaatepäätöstä, jotka ohjaavat Suomen kansallista politiikkaa ja kehittämistyötä näihin aihepiireihin liittyen.

Unescon yleissopimus aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisesta hyväksyttiin vuonna 2003 ja Suomessa se tuli voimaan vuonna 2013. Yleissopimuksen tavoitteena on edistää aineettoman kulttuuriperinnön suojelua, taata eri yhteisöjen, ryhmien ja yksilöiden aineettoman kulttuuriperinnön kunnioittaminen sekä lisätä tietoisuutta aineettoman kulttuuriperinnön merkityksestä. Sopimus painottaa perinteen välittämistä ja kulttuurista moninaisuutta sekä ihmisten osallisuutta kulttuuriperintöön. Museovirasto vastaa sopimuksen toteuttamisesta Suomessa. Kansallinen toimeenpanosuunnitelma (2015) linjaa sopimuksen toteuttamista ja Aineettoman kulttuuriperinnön toimenpideohjelma 2019–2022 tarkentaa sitä.

Euroopan neuvoston puiteyleissopimus kulttuuriperinnön yhteiskunnallisesta merkityksestä, eli niin sanottu Faron sopimus, korostaa kulttuuriperinnön monimuotoisuutta ja merkitystä kestäväen taloudellisen ja sosiaalisen kehityksen voimavarana. Sopimuksen keskeisiin tavoitteisiin kuuluu kulttuuriperinnön, elämänlaadun, identiteetin ja kestäväen kehityksen välisen yhteyden vahvistaminen yhteiskunnassa. Eduskunta on hyväksynyt Faron puiteyleissopimuksen ja siihen kuuluvien määräysten voimaansaattamisen vuonna 2017. Euroopan komission uudessa kulttuuriohjelmassa (A New European Agenda for Culture) jäsenmaita kehoitetaan laatimaan omia kansallisia strategioitaan kulttuuriperinnön saralla. Suomessa on laadittu kulttuuriympäristöstrategia (2014–2020) ja parhaillaan on käynnissä kulttuuriperintöstrategiatyö vuosille 2023–2030, josta valtioneuvosto on tehnyt periaatepäätöksen vuonna 2023. Kulttuuriperintöstrategiassa tarkastellaan ensimmäisen kerran Suomessa kulttuuriperintöä kokonaisvaltaisesti: sitä on kaikkialla ja se on osa jokaisen elämää. Kulttuuriperintö voi olla aineellista, aineetonta tai digitaalista ja se voi liittyä kulttuuri- tai luonnonympäristöön. Kulttuuriperintöstrategian tavoitteena on, että kulttuuriperintöä arvostetaan ja sen suojeleminen on kaikkien yhteinen tehtävä.

Kohti kestävää arkkitehtuuria – Suomen arkkitehtuuripoliittinen ohjelma 2022–2035 tuo vahvasti esille mm. olemassa olevan rakennuskannan hyödyntämisen, ylläpidon, korjaamisen ja kehittämisen. Arkkitehtuuripoliittisen ohjelman visiossa vuodelle 2035 korjausrakentaminen on yhä arvostetumpaa ja kannattavampaa, ja purkamisen ilmastovaikutukset huomioidaan tilatarpeita ratkaistaessa. Rakennetussa ympäristössä ensisijaisesti hyödynnetään, korjataan ja kehitetään olemassa olevia tiloja, rakennuksia ja alueita, toissijaisesti täydennys- ja lisärakennetaan ja vasta viimeisenä vaihtoehtona rakennetaan uutta. Lisäksi ohjelmassa korostetaan perinteisten rakentamismenetelmien ja luonnonmukaisten rakennusmateriaalien hyödyntämistä ja kehittämistä vähähiilisen rakentamisen tarpeisiin.

Maisemien merkitykseen on herätty kansallisesti. Suomeen ollaan valmistelemaan ensimmäistä maisemansuojeluun, -hoitoon ja -suunnitteluun tähtäväää maisemapoliittista ohjelmaa, jota Euroopan neuvoston maisemayleissopimus edellyttää. Maisemapoliittisen ohjelman valmistelutyötä tukemaan on laadittu Yhteiset maisemat – kohti maisemapoliittista ohjelmaa -raportti vuonna 2022. Maisemapoliittisen ohjelman valmistelutyötä seurataan ja tuetaan tarpeen mukaan sen toteutumista Lapin alueella.

Helmi-ohjelma

Vuonna 2021 käynnistyi vuoteen 2030 ulottuva Ympäristöministeriön Helmi-elinympäristöohjelma. Helmi-ohjelma pyrkii vastaamaan elinympäristöjen vähenemiseen ja niiden laadun heikkenemiseen ja sitä kautta konkreettisiin toimin vahvistamaan Suomen luonnon monimuotoisuutta ja turvaamaan luonnon tarjoamia elintärkeitä ekosysteemipalveluja. Samalla hillitään ilmastonmuutosta ja edistetään siihen sopeutumista. Yksi Helmi-ohjelman painopisteistä on perinnebiotooppien hoito, jota hankkeessa edistetään yhteistyössä Lapin ELY-keskuksen asiantuntijoiden ja MTK-Lapin kanssa.

Hankkeen toteutus, aikataulu ja riskit:

Toimenpiteet

Hankkeen toteutuksessa korostuvat aineettoman kulttuuriperinnön ja kulttuuriympäristöä koskevan tiedon esille nosto erityisesti kestävyysnäkökulmasta ja digitalisaation tarjoamia mahdollisuuksia hyödyntäen, sektorirajat ylittävä yhteistyö ja paikallisista tarpeista lähtevä käytännön toiminta. Hankkeen toimenpiteillä lisätään yhteistyötä kulttuuriympäristöjen säilyttämiseksi julkisen hallinnon, kyläläisten ja oppilaitosten välillä sekä vahvistetaan eri tahojen keskinäistä ymmärrystä ja vuoropuhelua. Toimenpiteillä tähdätään Lapin maaseudun veto- ja pitovoiman vahvistamiseen.

Hankkeen toimenpiteet on jaettu kolmeen pakettiin:

1. Kulttuuriympäristötieto kaikkien saataville
2. Kokonaisvaltaisesti hoidetut kulttuuriympäristöt kylien kestävän hyvinvoinnin lähteenä
3. Paikallismuseot elinikäisen kulttuuriympäristöoppimisen alueellisina ja paikallisina keskuksina

1. Kulttuuriympäristötieto kaikkien saataville

Suomen uudessa kulttuuriperintöstrategiassa aiheeseen liittyvän tiedon saatavuus ja saavutettavuus on nostettu yhdeksi tärkeimmistä painopisteistä. Tavoitteen saavuttamiseksi viranomaisten ja maaseudun asukkaiden vuoropuhelua on tarpeen lisätä, viedä kulttuuriympäristöasiantuntijuutta ruohonjuuritasolle, houkutella uusia toimijoita aiheen pariin sekä huolehtia paikallisen aineettoman kulttuuriperinnön pitkäaikaisesta säilyttämisestä ja kyläläisten valmiuksista käyttää digitaalisia kulttuuriympäristöaineistoja. Hankkeessa tähän vastataan järjestämällä kaikille avoimia kulttuuriympäristöön liittyviä infotilaisuuksia, lyhytkoulutuksia ja tapahtumia relevantteihin teemoihin liittyen. Tilaisuuksissa tuodaan esille etenkin kestävyysnäkökulmaa, joka voi houkutella uusia toimijoita ja etenkin nuoria ja nuoria aikuisia kulttuuriympäristön hoidon pariin. Lisäksi voidaan järjestää muunlaisia tilaisuuksia eri kohderyhmille, kuten yrittäjille tai yhdistystoimijoille kentältä ja yhteistyökumppaneilta nousevien tarpeiden mukaisesti, esimerkiksi aiheeseen liittyviä seminaareja, luentoja, perinnetaitotyöpajoja, kulttuuriympäristötietojärjestelmien käyttökoulutuksia ja tilaisuuksia paikallisten rakennusmateriaalien saatavuuden parantamiseksi (esim. päreiden teko, tervanpoltto). Tilaisuudet järjestetään tarvelähtöisesti kylissä, joissa ilmenee kiinnostusta kulttuuriympäristöjen hoitoon ja/tai on erityisiä kulttuuriympäristöarvoja. Tilaisuudet järjestetään tiiviissä yhteistyössä hankekumppaneiden, viranomaisten ja asiantuntijoiden kanssa. Osa tilaisuuksista järjestetään koko toiminta-aluetta palvelevasti etä- tai hybriditilaisuuksina.

Maatalousluonnon monimuotoisuuden lisääminen on tärkeä osa luontokadon ehkäisyä. Maisemanhoito otetaan osaksi kulttuuriympäristötilaisuuksia. Hanke tiedottaa aktiivisesti maisemanhoidon rahoituskanavista, etenkin ympäristöministeriön Helmi-elinympäristöohjelmasta. Hankkeessa tarjotaan apua ja tuetaan maiseman ja luonnon monimuotoisuuskohteiden kunnostus- ja hoitosuunnitelmien laadintaan ja järjestetään tarvittaessa talkoita hoitotoimenpiteiden toteuttamiseksi (esimerkiksi raivaus- tai aidantekotalkoot) erikseen valittavilla kohteilla. Lisäksi pyritään luomaan uudenlaisia toimintatapoja mm. ammattiviljelijöiden tavoittamiseksi yhteistyössä MTK-Lapin kanssa.

Osa tilaisuuksista järjestetään painottuen Lapin valtakunnallisesti arvokkaille maisema-alueille yhteistyössä Lapin ELY-keskuksen kanssa. Maisema-alueiden tilaisuuksissa jaetaan tietoa mm. maisemanhoitoalueen perustamisprosessista. Erityisesti maisema-alueiden aktivointitoimia tulisi toteuttaa Länsi-Lapissa, jossa tällaisia tilaisuuksia ei juurikaan ole järjestetty. Alueelle ei myöskään ole vielä perustettu maisemanhoitoaluetta.

Hanke tiedottaa kulttuuriympäristöihin ja kulttuuriperintöön liittyvistä teemoista, onnistuneista esimerkeistä ja rahoituskanavista laajalti eri viestintäkanavilla. Erityistä huomiota kiinnitetään lisäksi siihen, että tieto saavuttaa myös henkilöt, jotka eivät käytä sosiaalisen median palveluita tiedottamalla toimenpiteistä tarpeen mukaan maakunta- ja paikallislehdissä sekä kyläyhdistysten kautta. Tiedottamisessa hyödynnetään innostavia esimerkkejä, pilottikohteista kerättyjä tarinoita sekä kuvia kohteista ja tilaisuuksista, jotka innostavat muitakin Lapin kyliä ja kylätoimijoita aktivoitumaan kulttuuriympäristön hoidossa ja kulttuuriperinnön taltioimisessa. Erityisesti nostetaan esille kohteiden ja kylien omaleimaisia piirteitä, paikallisia tapoja ja perinteitä sekä esitellään paikallismuseoiden toimintaa ja parannetaan niiden tunnettavuutta vierailukohteina. Hankkeessa tuotetaan monipuolista audiovisuaalista sisältöä ja kokeillaan uusia viestinnällisiä toimintatapoja, esimerkiksi kulttuuriperintöaiheisen podcastin tekoa ja kevyen lyhytmuotoisen videosisällön, kuten teemoitetun lyhytvideosarjan tuottamista eri-ikäisten kohderyhmien tavoittamiseksi. Hankkeen yhteistyökumppaneita ja verkostoja sitoutetaan tiedottamaan hankkeen sisällöistä ja toiminnasta. Tiedottamisessa tehdään yhteistyötä myös Lapin maaseutuviestinnän koordinaattorin ja mahdollisuuksien mukaan muiden maaseuturahaston rahoittamien ja Lapin alueen hankkeiden kanssa. Hankkeen aikana teetetään ostopalveluna viestintämateriaalia, kuten videoita rakennusperintö- ja paikallismuseopilottikohteista, ammattimaisia valokuvia hankkeen toimenpiteistä sekä tarvittaessa sosiaalisen median sisältöä hankehenkilöstön itse tuottaman ja toteuttaman viestintäsisällön lisäksi.

2. Kokonaisvaltaisesti hoidetut kulttuuriympäristöt kylien kestävästä hyvinvoinnin lähteenä

Käytännön taidot ovat merkittävä osa sekä aineetonta kulttuuriperintöä että kulttuuriympäristöjen säilymistä. Hankkeessa edistetään maaseudun asukkaiden menetelmäosaamista ja materiaalitietoisuutta, tuetaan oppilaitosten kulttuuriympäristölähtöistä koulutusta, lappilaisen kulttuuriympäristön tutkimusta ja asiantuntijuuden kehittymistä sekä pyritään tuomaan kulttuuriympäristöä osaksi opetusta kulttuuriympäristöihin liittyvien alojen opintosisällöissä, joihin sitä ei muuten välttämättä kuulu. Tällaisia aloja ovat esimerkiksi rakennus- ja maanmittausala.

Hankkeessa pilotoidaan aidoissa kyläkohteissa kokonaisvaltaista kulttuuriympäristön kunnostusta, jossa korostuvat kulttuuriympäristön eri osa-alueet. Kulttuuriympäristön arvot rakentuvat niille annetuista merkityksistä: pelkät rakennukset ja niiden rakenteet ovat sieluttomia ilman niiden käyttötarkoituksen ymmärrystä ja niihin liittyviä tarinoita. Myös rakennusten ympäristö tulee huomioida kunnostuksessa ja sen tulisi tukea kokonaisuutta, johon rakennus maisemassa asettuu. Perinteiseen maatalouselinkeinon liittyvien rakennusten ympäristöt sekä pihapiirit ja asuinkentät, joilla on pitkä ihmistoiminnan historia, ovat usein perinnebiotooppialueita, joiden säilyminen vaatii säännöllistä hoitoa. Hankkeessa edistetään kulttuurimaisemien ja ympäristöjen hoitamista yhteistyössä paikallisten toimijoiden ja oppilaitosten kanssa. Pilottikohteet valitaan yhdessä alueellisten vastuumuseoiden asiantuntijoiden kanssa ja kohteiden valinnassa priorisoidaan sellaisia arvokkaita, yleishyödyllisiä kohteita, jotka muutoin olisivat vaarassa jäädä kunnostamatta omistaja- tai hallinnoijatahon, esimerkiksi kyläyhdistyksen, resurssien puutteen vuoksi.

Kohteille laaditaan tai teetetään kokonaisvaltainen kunnostussuunnitelma ja jatkokäyttösuunnitelma sekä järjestetään rahoitus esimerkiksi avustamalla kohteen omistajatahoa rakennusperinnön avustuksen hakemisessa. Kunnostustyöt toteutetaan yhdessä kyläläisten ja yhteistyöoppilaitoksen opiskelijoiden kanssa noin viisi päivää kestävässä työpajoissa, jotka ohjaa restaurointiasiantuntija. Työpajoissa opitaan perinnerakentamisen tekniikoita ja siirretään paikallista tietotaitoa sukupolvien välillä. Yhteisvoimin on mahdollista tarttua sellaiseen kunnostustyöhön, jota kyläläiset eivät omin resurssein saisi toteutetuksi. Työpajat toteutetaan yhteistyössä alueellisten vastuumuseoiden kanssa, jotka antavat omaa asiantuntijuuttaan kohteiden kunnostuksen suunnitteluun ja työn toteuttamiseen sekä raportointiin.

Tärkeä osa pilottikohteiden kunnostusta on kohteeseen liittyvän perimätiedon ja tarinoiden tallentaminen. Tiedon kerääminen toteutetaan esimerkiksi haastattelemalla kyläläisiä ja järjestämällä muisteluiltoja. Hankkeen aikana luodaan malli paikallisen tiedon ja aineettoman kulttuuriperinnön taltioimisesta. Pilottikohteista kerätyt tarinat koostetaan julkaisuksi ja/tai virtuaaliseksi tarinakartaksi ja niitä hyödynnetään monipuolisesti hankkeen viestinnässä sekä kohteiden kävijämäärien kasvattamiseksi. Paikallisen kulttuuriympäristötiedon digitaalinen tallentaminen suunnitellaan yhdessä alueellisten vastuumuseoiden kanssa hyödyntäen mahdollisuuksien mukaan olemassa olevia museoiden ylläpitämiä kulttuuriympäristötietojärjestelmiä, jotka takaavat tiedon säilymisen ja saatavuuden tuleville sukupolville.

Kulttuuriympäristöön liittyvien alojen opiskelijoille (maanmittaustekniikan opiskelijat, arkkitehdit, restaurointialan artesaanit, hirs- ja korjausrakentamisen opiskelijat) järjestetään opetussuunnitelman ja kylien tarpeista kumpuavia tilaisuuksia ja tapahtumia, esimerkiksi kenttäkursseja, tutustumisretkiä ja luentoja. Tilaisuudet suunnitellaan ja toteutetaan yhteistyössä oppilaitosten ja asiantuntijoiden kanssa niin, että ne tarjoavat opiskelijoille todellisia oppimiskokemuksia. Kenttäkursseiden ja vierailujen tuloksena opiskelijoiden tuottama kirjallinen materiaali, esimerkiksi kartoitukset, raportit ja pienimuotoiset tutkielmat jäävät kohteiden omistajien (esim. kylä- ja paikallismuseoyhdistysten) käyttöön ja niitä voidaan hyödyntää esimerkiksi kohteiden kunnostamisen suunnittelussa tai rahoituksen hakemisessa. Yhteistyöoppilaitosten kanssa etsitään myös uusia innovatiivisia kumppanuusmahdollisuuksia. Tavoitteena on löytää uusia tapoja hyödyntää teknologisia innovaatioita kulttuuriympäristöjen hoidossa ja rakennetun kulttuuriympäristön tallentamisessa ja mallintamisessa esimerkiksi laserkeilaamalla ja 3D-mallintamalla.

Hankkeessa teetetään toimeksiantona kulttuuriympäristöihin liittyviä opinnäytetöitä. Opinnäytetöiden aiheet ja toteuttajat valitaan yhteistyössä asiantuntijoiden ja oppilaitosten kanssa. Opinnäytetyö voi olla esimerkiksi kulttuuriperintökohteiden kartoitus, inventointi, kunnostussuunnitelma tai aineettomaan kulttuuriperintöön liittyvä selvitys.

3. Paikallismuseot elinikäisen kulttuuriympäristöoppimisen alueellisina ja paikallisina keskuksina

Hankkeessa selvitetään, millaista tukea paikallismuseot tarvitsevat, jotta niiden toiminta olisi näkyvää ja jatkuvaa ja niiden rooli kulttuuriperintöön liittyvän tiedon tallentamisessa ja levittämisessä vakiintunut. Pilottikohteissa etsitään ja kokeillaan erilaisia toimintamalleja paikallismuseoiden toiminnan kokonaisvaltaiseen kehittämiseen, paikallismuseoiden välisen yhteistyön edistämiseen, paikkaan ja esineistöön liittyvän tiedon taltiointiin sekä paikallismuseoiden digitaaliseen saavutettavuuteen. Yhdessä paikallis- ja alueellisten vastuumuseoiden kanssa selvitetään ja pilotoidaan digitalisaation ja teknologian tarjoamia uusia mahdollisuuksia esimerkiksi virtuaalisiltöjen tuottamiseen tai rakennusten mallintamiseen

laserkeilaamalla. Kehittämisessä huomioidaan rakennetun ja aineettoman kulttuuriperinnön lisäksi maisema ja siihen liittyvä maatalousluonnon monimuotoisuus museon lähiympäristössä laatimalla tarvittaessa maisemanhoitosuunnitelma. Museoiden ympäristön hoitoon etsitään ja kokeillaan erilaisia ratkaisuja, joita voivat olla esimerkiksi laidunnus, paimenlomatoiminta tai niitto, jonka ympärille voidaan järjestää talkoot tai tapahtuma. Toimenpiteet suunnitellaan yksilöllisesti kunkin paikallismuseon kehittämistarpeiden mukaisesti ja kohteille laaditaan toimenpidesuunnitelmat, joissa huomioidaan toiminnan jatkuminen myös hankkeen päättymisen jälkeen. Erityistä huomiota kiinnitetään paikallismuseoiden viestintään ja näkyvyyden kasvattamiseen sekä paikallisten tarinoiden hyödyntämiseen markkinoinnissa kävijämäärien kasvattamiseksi. Pilottikohteiksi on alustavan suunnitelman mukaan valittu Alaponkun tila ja Tarkkalan erämaatila. Tavoitteena on löytää hankeaikana 1–2 lisäkohdetta, joilla olisi edellytykset toiminnan kehittämiseen ja yhteistyöhön muiden pilottikohteiden kanssa.

Paikallismuseoihin palkataan hankkeen puitteissa nuoria kesätöihin museovieraiden oppaiksi, jotta niiden aukioloa voidaan laajentaa. Paikallismuseoita nostetaan esille hankkeen viestinnässä houkuttelevina vierailukohteina ja niiden roolia kulttuuriperinnön säilyttäjinä tehdään tutuksi myös paikallisille esimerkiksi osallistamalla Avoimet kylät -päivään tai järjestämällä kouluvierailu tai muisteluilta. Tehokkaalla tiedottamisella pilotointien tuloksista ja hyviksi havaituista toimintatavoista aktivoidaan myös muita paikallismuseoita kehittämään toimintaansa. Paikallismuseopilotoinnit toteutetaan tiiviissä yhteistyössä paikallismuseoita hallinnoivien tahojen, paikallisten asukkaiden, alueellisten vastuumuseoiden paikallismuseovastaavien sekä kuntien kanssa osallistavia menetelmiä hyödyntäen.

Aikataulu

Hanke käynnistyy rekrytoinnilla ja suunnittelulla 1.4.2024 ja operatiivinen toiminta-aika on 1.6.2024–31.3.2026 (kesto 2 vuotta). Rakennusperinnön ja maisemanhoidon pilottikohteiden käytännön työt ajoittuvat sulan maan aikaan kesille 2024 ja 2025.

- Rekrytoinnit
- 4-5/2024 Hankkeen aloitustoimenpiteet; työtilan, työvälineiden ja järjestelmien selvittely ja käyttöönotto, viestintäsuunnitelman laadinta, viestintäkanavien avaaminen, esitteen suunnittelu ja toteutus, kesän toimenpiteiden suunnittelu, asiantuntijoiden kilpailutus työpajoja varten, työpajakohteiden valinta, ohjausryhmän kokous
- 6-7/2024 Raportoinnin suunnittelu ja raportointitaulukoiden teko, viestinnän toteutus, paikallismuseoiden kesätyöntekijöiden perehdytys ja ohjaus, paikallismuseoiden toimenpidesuunnitelmien laadinta, ensimmäiset infot/tilaisuudet
- 8-9/2024 Ensimmäinen rakennusperinnön kunnostustyöpaja ja siihen liittyvä tiedonkeruu, maisema-aluekiertue ja siihen liittyvät järjestelyt ja tiedottaminen, kulttuuriympäristötilaisuuden järjestäminen ja tiedottaminen, ohjausryhmän kokous, infotilaisuus rakennusperinnön avustuksista, osin lomakuukausi
- 10-12/2024 Työpajakohteiden rahoitushaussa avustaminen, seurantatietojen tallennus, paikallismuseoiden toimintasuunnitelman mukaisten toimenpiteiden toteutus (jatkuu läpi koko hankkeen), opinnäytetöistä sopiminen oppilaitosten kanssa, työpajakohteiden tiedon ja tarinoiden taltiointi, joulukuu osin lomakuukausi

Pohjoisin Lappi

- 1-2/2025 Ohjausryhmän kokous, vuoden toimenpiteiden suunnittelu, oppilaitosten kanssa toteutettavista tilaisuuksista sopiminen, opinnäytetöiden seuranta ja ohjaus, videoiden kilpailutus ja suunnittelu
- 3-4/2025 Kesän toimenpiteiden aikataulutuksen tarkentaminen, tilaisuuksien käytännön järjestelyistä sopiminen, mainosten laadinta, kesän maisemanhoitotöiden suunnittelu ja alustavien maisemanhoito- ja perinnebiotooppisuunnitelmien laadinta, oppilaitosten kanssa toteutettava tilaisuus
- 5-6/2025 Rakennusperinnön kunnostustyöpajojen toteutus yht. 3 kpl, kylätilaisuudet ja niihin liittyvät järjestelyt ja tiedottaminen, maisemanhoitotalkoot, ohjausryhmän kokous, videoiden toteutus
- 7-8/2025 Rakennusperinnön kunnostustyöpajojen toteutus, kylätilaisuudet ja niihin liittyvät järjestelyt ja tiedottaminen, osin lomakuukausi
- 9-10/2025 Oppilaitosten kanssa toteutettavat tilaisuudet, opinnäytetöiden valmistuminen, ohjausryhmän kokous, infotilaisuus rakennusperinnön avustuksista, kulttuuriympäristöpäiviin liittyvän tilaisuuden järjestäminen ja tiedottaminen
- 11-12/2025 Julkaisun/tarinakartan koostaminen, tiedonkeruumallin viimeistely, joulukuu osin lomakuukausi
- 1-3/2026 Hankkeen hallittu lopettaminen, raportointi, dokumentointi ja loppuraportin viimeistely, paikallismuseoiden toiminnan jatkumisen suunnittelu, viimeinen ohjausryhmän kokous

Tiedottaminen, sidosryhmätyö ja raportointi ovat jatkuvia toimenpiteitä. Aikataulu tarkentuu hankkeen aikana.

Riskit

Lapin maakunta on hankealueena laaja. Riskinä on, että henkilöstöllä ei ole riittävästi aluetuntemusta ja kontakteja koko maakunnan kylätoimijakenttään. Toimenpiteiden hajautuminen voi aiheuttaa myös tilanteen, että hankkeen vaikuttavuutta on vaikea arvioida. Tähän riskiin varaudutaan siten, että hanketyötä toteutetaan verkostomaisesti ja rajoittamalla toimenpiteitä pilottikohteisiin. Kulttuuriympäristöalan asiantuntijoiden löytäminen voi olla haasteellista. Hankkeessa hyödynnetään mahdollisimman hyvin olemassa olevia verkostoja ja tarvittaessa hyödynnetään asiantuntijoita myös Lapin maakunnan ulkopuolelta. Huolena on myös kulttuuriympäristöjen hoitoon ohjattujen valtion määrärahojen pienentyminen. Esimerkiksi Metsähallituksen varat suojeltujen kulttuurikohteiden hoitoon ovat olleet riittämättömät. Kulttuurimaisemien hoitoon liittyvä riski on laiduneläinten ja maisemanhoitoa suorittavien urakoitsijoiden vähäisyys. Riskiin pyritään puuttumaan yhteistyöllä MTK-Lappi-yhdistyksen kanssa. Hankkeessa on laaja yhteistyöverkosto, joka voi aiheuttaa epäselvyyttä kunkin toimijan roolista. Tähän on varauduttu yksityiskohtaisella yhteistyösopimuksella sekä nimeämällä kattava ohjausryhmä, jonka työskentelyä pidetään aktiivisena.

Hankkeen tavoitteet, tulokset, vaikutukset sekä seuranta ja raportointi:

Tavoitteet

Pitkän aikavälin tavoitteet ja tulokset

Hankkeen pitkän aikavälin tavoitteena on, että monimuotoisen rakennetun ja aineettoman kulttuuriperinnön tarjoamat mahdollisuudet kestävän elämäntavan tieto- ja taitovarantona tunnustetaan Lapin maaseudulla ja sen kehittämistyössä ja sen myötä kulttuuriympäristön, aineettoman kulttuuriperinnön ja paikallisen tiedon arvostus on lisääntynyt. Lapin maaseudun veto- ja pitovoima vahvistuu hoidettujen kulttuuriympäristöjen myötä. Perinteisten kädentaitojen osaaminen on vahvistunut paikallistasolla ja paikallisten, ekologisten raaka-aineiden saatavuus on parantunut. Lapin kulttuuriympäristöalan toimijat ovat hyvin verkostoituneet ja tekevät yhteistyötä aktiivisesti ja innovatiivisesti, ja yhä uudet ihmiset löytävät aiheen pariin. Digitalisaatiota hyödynnetään yhä enemmän sekä kulttuuriympäristötiedon saavutettavuuden parantamisessa että sen tallentamisessa.

Tavoitteet toimenpiteittäin

1. Kulttuuriympäristötieto kaikkien saataville

1.1. Kulttuuriympäristötiedon jalkauttaminen

- lisätä kylätoimijoiden tietoa ja osaamista kulttuuriympäristöjen hoidosta ja sen merkityksestä ilmastonmuutoksen ja luontokadon hillinnässä
- innostaa uusia toimijoita, etenkin nuoria ja nuoria aikuisia kulttuuriympäristöjen hoidon pariin
- löytää paikalliseen perinnetietoon ja osaamiseen pohjautuvia tapoja hoitaa kulttuuriympäristöjä yhteisöllisesti
- mahdollistaa paikallisen tiedon jakamista kyläläisten kesken ja sukupolvien välillä
- luoda kontakteja viranomaisten ja ruohonjuuritaso toimijoiden välille
- kulttuuriympäristötietojärjestelmien tekeminen tutuksi maaseudun asukkaille
- Määrällinen tavoite: kylätilaisuudet 25 kpl, 500 henkilöä

1.2. Maiseman ja luonnon monimuotoisuuskohteiden toimenpiteet

- saada uusia luonnon ja maiseman monimuotoisuuskohteita hoidon piiriin
- uusien maisemanhoitovälineiden ja koneiden esittely ja käyttökoulutukset
- lisätä ja levittää tietoa maisemanhoitoon haettavissa olevista tuista, kuten Helmi-elinympäristöohjelmasta
- tukea rahoituksen jalkauttamista ruohonjuuritasolle
- tukea maiseman ja luonnon monimuotoisuuskohteiden kunnostus- ja hoitosuunnitelmien laadintaa ja hoitotoimien käytännön toteutusta
- Määrällinen tavoite: 4 kpl, 100 henkilöä

1.3. Tiedottaminen

- levittää kulttuuriympäristöihin ja rahoituskanaviin liittyvää tietoa mahdollisimman laajalle hyödyntäen monipuolisesti eri viestintäkanavia
- kokeilla erilaisia audiovisuaalisen sisällön tuotantotapoja, esim. podcast ja lyhytmuotoinen videosarja uusien kohderyhmien tavoittamiseksi
- nostaa esille innostavia esimerkkejä kulttuuriympäristön hoidosta ja perinteisen tiedon hyödyntämisestä
- nostaa esille paikallismuseoita houkuttelevina vierailukohteina ja laajentaa niiden kautta asukkaiden tietämystä paikallisen kulttuuriperinnön arvoista

- lisätä kulttuuriympäristö- ja kulttuuriperintöteemojen näkyvyyttä eri medioissa paikallisesti ja alueellisesti, ehkä myös kansallisesti
- Määrällinen tavoite:
 - o 1000 henkilöä
 - o lehtiartikkeli 5 kpl
 - o kotisivujulkaisut 20 kpl
 - o julkaisu/tarinakartta rakennusperintö- ja paikallismuseopilottikohteista, 1 kpl
 - o videot rakennusperintö- ja paikallismuseopilottikohteista 4 kpl
 - o somepostaukset kuten Instagram/Facebook 200 kpl
 - o viestinnälliset kokeilut, lyhytvideopostausarja, podcast-jaksot 12 osaa

2. Kokonaisvaltaisesti hoidetut kulttuuriympäristöt kylien kestävän hyvinvoinnin lähteenä

- uudet kumppanuudet: löytää uusia tapoja hyödyntää teknologisia innovaatioita kulttuuriympäristöjen hoidossa ja rakennetun kulttuuriympäristön tallentamisessa ja mallintamisessa
- kerätä talteen perimätietoa kyläyhteisöille merkittävistä rakennuksista ja paikoista ja tiedon tallentaminen sellaiseen muotoon tai alustalle, joka takaa tiedon säilymisen ja saavutettavuuden myös tulevaisuudessa
- luoda kylien paikallisen tiedon keräämiseen ja tallentamiseen toimiva ja yleistettävissä oleva malli
- tarjota opiskelijoille verkostoitumismahdollisuuksia alan asiantuntijoiden ja asukkaiden kanssa
- saada alalle uusia Lapin kulttuuriympäristöihin erikoistuneita asiantuntijoita
- siirtää kulttuuriympäristöosaamista seuraavalle asiantuntijasukupolvelle ja turvata osaamisen säilyminen Lapissa
- tuottaa käytännössä sovellettavaa tietoa Lapin kulttuuriympäristöistä
- Määrällinen tavoite:
 - o rakennusperinnön pilottikohteet 4 kpl, osallistujia 20 opiskelijaa ja 40 maaseudun asukasta
 - o muut oppilaitosyhteistyönä järjestettävät tilaisuudet, vierailut ym. 4 kpl, 50 opiskelijaa
 - o opinnäytetyöt 2 kpl

3. Paikallismuseot elinikäisen kulttuuriympäristöoppimisen alueellisina ja paikallisina keskuksina

- nostaa esille ja vakiinnuttaa paikallismuseoiden roolia paikallisen kulttuuriperinnön säilyttäjinä
- kehittää paikallismuseoiden toimintaa kokonaisvaltaisesti ja edistää niiden toiminnan jatkuvuutta
- taltioida paikallismuseoiden miljööseen sekä esineistöön liittyvää tietoa
- edistää paikallismuseoiden välistä yhteistyötä
- selvittää ja pilotoida digitalisaation ja teknologian tarjoamia mahdollisuuksia paikallismuseotoiminnalle
- dokumentoida ja levittää hyviä käytäntöjä ja muiden toimijoiden innostaminen esimerkin voimalla
- mahdollistaa paikallismuseoiden laajemmat aukioloajat palkkaamalla nuoria kesätöihin sekä edistää paikallisten nuorten työllistymistä
- kasvattaa paikallismuseoiden tunnettavuutta ja kävijämääriä viestimällä niistä aktiivisesti ja houkuttelevasti
- aktivoida kuntia kehittämään ja tukemaan paikallismuseoita

- Määrällinen tavoite: 2–4 pilottikohdetta, kävijämäärä lisääntyy noin 20 % edellisvuoteen verrattuna

Osallistetut henkilöt yhteensä: 1710

Seuranta ja raportointi

Hankkeen alussa laaditaan osallistujaseurantataulukko, johon kirjataan ylös kaikki hankkeen järjestämät tapahtumat ja tilaisuudet, päivämäärät ja osallistujamäärät. Tilaisuuksista kerätään osallistujalista sähköpostein, joka mahdollistaa tilaisuuden materiaalin lähettämisen osallistujille sekä koko hankkeen ajan kestävän muun tiedotuksen. Tilaisuuksista kerätään järjestelmällisesti taustatietoa ja palautetta. Kaikista tilaisuuksista pyritään tekemään juttu tai somepäivitys, jonka tavoitteena on herättää mielenkiintoa tilaisuuksien teemoja kohtaan ja toimia innostavina esimerkkeinä muille. Viestinnän seuranta varten laaditaan oma seurantataulukko. Sosiaalisen median sisältöjen osalta seurataan seuraajamäärän kehitystä sekä postausten näkyvyyttä.

Hankkeen viestintä ja tiedottaminen:

Tiedottamisen tavoitteena on tavoittaa hankkeen kohderyhmä sekä laajempi yleisö ja viestiä hankkeen tavoitteista, toimenpiteistä ja tuloksista. Erityisenä tavoitteena on lisätä tietoisuutta Lapin kulttuuriympäristöstä ja kulttuuriperinnöstä maaseutuyhteisöjen identiteetin ja kestävän elämäntavan rakentajana korostaen resurssiviisauden ja vähähiilisyden teemoja.

Hankkeen alussa laaditaan viestintäsuunnitelma, visuaalinen ilme sekä esite. Leader Pohjoisin Lappi ry:llä on vuonna 2023 uudistetut kotisivut, johon on koottu aiempien kulttuuriympäristöhankkeiden materiaalit. Yhdistyksen kotisivuja voidaan käyttää myös uuden hankkeen kotisivuna. Aiemmissa kulttuuriympäristöhankkeissa on luotu Facebook- ja Instagram -tilit, joilla on yhteensä noin 1400 seuraajaa. Hankkeen viestinnässä hyödynnetään näitä olemassa olevia sivuja, joilla on jo valmiiksi aiheesta kiinnostunut seuraajakunta. Tilaisuuksien markkinoinnissa hyödynnetään tarpeen mukaan maksullista markkinointia sosiaalisen median kanavissa, lehti-ilmoituksia sekä kylien ilmoitustauluille laitettavia mainoksia.

Paikallismuseoita nostetaan esille hankkeen viestinnässä houkuttelevina vierailukohteina. Tehokkaalla tiedottamisella pilotointien tuloksista ja hyviksi havaituista toimintatavoista aktivoidaan myös muita paikallismuseoita kehittämään toimintaansa. Hanke tiedottaa aktiivisesti maisemanhoidon rahoituskanavista, etenkin ympäristöministeriön Helmi-elinympäristöohjelmasta. Lisäksi tiedotetaan soveltuvin osin kulttuuriperintöstrategiasta ja maisemapoliittisesta ohjelmasta sekä muista alan valtakunnallisista kehityskuluista. Hankkeen aikana pilottikohteista kerättyjä tarinoita ja innostavia esimerkkejä hyödynnetään monipuolisesti viestinnässä.

Hankkeessa tuotetaan monipuolista audiovisuaalista sisältöä ja kokeillaan rohkeasti uusia viestinnällisiä toimintatapoja, esimerkiksi kulttuuriperintöaiheisen podcastin tekoa ja kevyen lyhytmuotoisen videosisällön, kuten teemoitetun lyhytvideosarjan tuottamista eri-ikäisten kohderyhmien tavoittamiseksi. Ostopalveluna hankitaan videoiden teko pilottikohteista sekä ammattimaisia valokuvia viestintätarkoituksiin. Videoiden tarkoitus on tuoda näkyväksi innostavia esimerkkejä kulttuuriympäristön hoidosta, paikallisten tarinoiden

Pohjoisin Lappi

hyödyntämisestä kohteiden kävijämäärien kasvattamiseksi sekä maaseudun asukkaiden tekemästä merkittävästä työstä kulttuuriperinnön vaalimisessa.

Kaikista hankkeen järjestämistä työpajoista ja tapahtumista kuvataan materiaalia ja tehdään yleistason muistiinpanot, joiden pohjalta voidaan laatia someuutinen ja isommista tilaisuuksista lehtijuttu. Lehdistölle/medialle annetaan juttuvinkkejä hankkeen toimenpiteistä ja toimittajia kutsutaan tilaisuuksiin. Myös yhteistyökumppanit sitoutetaan viestimään hankkeen toimenpiteistä mahdollisuuksien mukaan. Yhteistyökumppaneiden kanssa viestitään ensisijaisesti sähköpostitse ja puhelimitse. Ohjausryhmän kokouksia järjestetään noin kolme vuodessa tai tarpeen mukaan useammin. Ohjausryhmää varten tehdään Teams-ryhmä, johon kerätään kaikkien kokousten asiakirjat.

Kaikessa hankeviestinnässä huomioidaan rahoittajan asettamat edellytykset viestinnälle. Hanke tekee yhteistyötä myös Lapin ELY-keskuksen maaseutuviestijän kanssa. Lisäksi tehdään mahdollisuuksien mukaan viestintäyhteistyötä myös muiden maakunnallisten ja valtakunnallisten toimijoiden kanssa (esim. Lappilaiset Kylät ry, Suomen Kylät ry, Kotiseutuliitto) sekä muiden Lapin alueen hankkeiden kanssa.

Toiminnan jatkaminen ja tuen kohteen ylläpitosuunnitelma:

Hankkeessa tuotettu materiaali säilytetään hakijatahon hallinnassa siinä käyttötarkoituksessa, johon se on luotu, vähintään 5 vuoden ajan. Kaikki hankkeessa tuotettu materiaali on julkisesti saatavilla ja käytettävissä.

Paikallisen kulttuuriympäristötiedon keruusta laadittava malli pyritään jalkauttamaan Lapin maakunnan alueella siten, että alueelliset vastuumuseot ja muut hankkeen yhteistyökumppanit ja muut tahot voivat hyödyntää sitä hankkeen päättymisen jälkeen ja jatkaa sen levittämistä. Pilottikohteissa kerätyn tiedon ja tarinoiden tallennusmuoto ja -paikka suunnitellaan yhdessä alueellisten vastuumuseoiden ja paikallismuseoiden kanssa siten, että tiedon pitkäaikainen säilyminen on mahdollisimman hyvin turvattu ja se on laajasti hyödynnettävissä.

Työpajoissa kunnostettavien rakennusten ja maisemakohteiden osalta pyritään valitsemaan ensisijaisesti yleishyödyllisiä kohteita. Valinnassa kiinnitetään huomiota kohteen jatkokäyttömahdollisuuksiin ja tarvittaessa laaditaan ylläpito- ja huoltosuunnitelma, jossa myös nimetään kohteen kunnossapidosta jatkossa vastaava taho. Kohteissa kerättyjä tarinoita hyödynnetään tarinakartan/julkaisun laatimisessa sekä hankkeen viestinnässä ja niiden pohjalta voidaan laatia julkista materiaalia paikan päälle kohteisiin, esimerkiksi opastetauluja tai QR-koodilla luettavaa lisätietoa kohteesta. Hankkeessa tuetaan kohteita eri rahoituskanavien hyödyntämisessä kohteiden toiminnallisuuden ja käytettävyyden jatkokehittämisen takaamiseksi. Maisemanhoitokohteiksi valitaan sellaisia kohteita, joille on tiedossa pidempiaikainen jatkohoito, jolla varmistetaan ennallistamisen vaikuttavuus luonnon monimuotoisuuteen.

Paikallismuseoiden osalta kerätty tieto ja tarinat koostetaan ensisijaisesti paikallismuseoissa paikan päällä hyödynnettäväksi julkiseksi materiaaliksi (esim. opasteet, infotaulut, näyttelymateriaalit) ja lisäksi niitä voidaan hyödyntää sovitusti hankkeen viestinnässä ja julkaisussa tai tarinakartassa. Alueelliset vastuumuseot viestivät muille paikallismuseoille hankkeen hyvistä toimintamalleista ja kannustavat niitä toiminnan kehittämiseen pilottikohteiden esimerkin mukaisesti.

Pohjoisin Lappi

Keskeinen osa hanketta on yhteistyöverkoston ja yhteyksien rakentaminen eri viranomaisten, hallinnon tasojen sekä ruohonjuuritason välille. Tavoitteena on, että syntyneet kontaktit ja verkosto pysyvät yllä ja jatkavat yhteistyötä myös hankkeen päättymisen jälkeen.

Hankkeessa mukana olevat opiskelijat eli tulevaisuuden kulttuuriympäristöammattilaiset saavat tietoa maaseudun työllistymismahdollisuuksista. Opiskelijoiden tuottama kirjallinen materiaali, esimerkiksi kartoitukset, raportit ja pienimuotoiset tutkielmat ovat kohteiden omistajien (esim. kylä- ja paikallismuseoyhdistysten) hyödynnettävissä esimerkiksi kohteiden kunnostamisen suunnittelussa tai rahoituksen hakemisessa.

Ympäristö- ja ilmastovaikutusten huomiointi ja kestävän kehityksen edistäminen:

Hanke edistää kaikkia kestävän kehityksen osa-alueita, joihin YK:n kestävän kehityksen toimintaohjelma Agenda 2030:n kestävyystavoitteet perustuvat: taloudellista, sosiaalista ja ekologista kestävyyttä. Jokaiseen kestävyuden osa-alueeseen liittyy myös kulttuurinen ulottuvuus.

Ekologinen kestävyys on huomioitu hankkeessa laajasti. Perinnebiotooppien ja luonnon ja maiseman monimuotoisuuskohteiden hoito esimerkiksi raivaamalla, niittämällä ja laiduntamalla edistää luonnon monimuotoisuuden säilymistä tarjoamalla elinympäristöjä uhanalaisille perinnebiotooppilajeille ja pölyttäjähönteisille. Maisemanhoidossa kiertotalouden periaatteita voidaan soveltaa esimerkiksi valmistamalla maisemanhoitokohteiden raivausjätteestä biohiiltä, jota voidaan käyttää maanparannukseen. Hankkeessa edistetään paikallisten luonnonmateriaalien (esim. päre, hirsi) käyttöä. Näiden materiaalien käytöstä ja turvallisuudesta on olemassa vuosisatojen kokemus, ja ne ovat elinkaarensa päässä myös täysin kierrätettäviä ja biohajoavia. Olemassa olevien rakennusten kunnostaminen sekä tyhjiin olevien tilojen uusi käyttö uuden rakentamisen sijasta on kestävä ja resurssi- ja säästävä luonnonvaroja sekä vähentää purkamisessa ja rakentamisessa syntyvän jätteen määrää. Lisäksi puurakennukset toimivat hiilivarastoina ja edistävät siten vähähiilisyystavoitteita. Hankkeessa vältetään turhan materiaalin tuottamista, esimerkiksi paperisia esitteitä teetetään harkitusti ja panostetaan pääsääntöisesti digitaalisiin materiaaleihin, saavutettavuus huomioiden. Tilaisuuksissa vältetään kertakäyttöastioiden käyttöä.

Uusiutuvien raaka-aineiden käyttö ja olemassa olevien rakennusten kunnostamisen resurssi- ja materiaalitehokkuus linkittyvät myös taloudelliseen kestävyteen ja kiertotalouteen. Hankkeessa lisätään tietoa rakennusten oikea-aikaisesta korjaamisesta ja ylläpidosta, jolla voidaan aikaansaada säästöjä verrattuna purkamisesta ja uuden rakentamisesta aiheutuviin kuluihin. Luonnon raaka-aineiden, kuten päreiden ja tervan tuottaminen sekä restaurointi- ja maisemanhoitopalveluiden kysyntä tarjoavat lisäksi uusia mahdollisuuksia työllistymiselle ja yritystoiminnalle tai esimerkiksi rakennusalan yritysten palvelutarjonnan laajentamiselle maaseutualueilla. Erilaisten perinteisten puupohjaisten materiaalien tuottaminen tarjoaa lisäksi uusia tulonlähteitä metsänomistajille ja edistää metsien monipuolista, korkeamman jalostusasteen käyttöä. Hanke edistää näin taloudellista kestävyttä lisäämällä tietoa perinteisistä materiaaleista ja rakennustavoista sekä edistämällä osaltaan restaurointi- ja maisemanhoitoalan yrittäjyyttä.

Pohjoisin Lappi

Sosiaalisen ja kulttuurisen kestävyden osalta hankkeen toimenpiteet tähtäävät etenkin asuin ympäristön viihtyisyyden parantamiseen kylien maisemanhoidon myötä sekä yhteisöllisyyden, osallisuuden ja paikallisidentiteetin tukemiseen parantamalla kulttuuriperinnön saavutettavuutta erilaisin toimenpitein. Hankkeen järjestämät tilaisuudet, kuten maisemanhoitotalkoot, kulttuuriympäristötilaisuudet, työpajat ja muisteluillat edistävät sosiaalista osallistumista, yhteisöllisyyttä ja perinteiden säilymistä tuomalla kyläläisiä yhteiseen elinympäristöön ja paikalliskulttuuriin tiiviisti liittyvien teemojen ja käytännön tekemisen äärelle. Tällainen sosiaalinen toiminta ja tarinoiden jakaminen korvaavat kylissä kulttuuripalvelujen puutetta ja ehkäisevät syrjäytymistä. Samalla se tarjoaa kanavia perinteisen tiedon ja taitojen siirtämiseen eteenpäin yhteisön sisällä sekä sukupolvien väliseen vuorovaikutukseen.

Negatiivisia ympäristövaikutuksia hankkeessa syntyy lähinnä hankealueella liikkumisesta yksityisautolla, sillä julkisen liikenteen yhteyksiä on tarjolla niukasti. Ympäristövaikutukset minimoidaan matkojen huolellisella suunnittelulla, välttämällä turhia siirtymisiä ja hyödyntämällä yhteiskyytejä. Korjausrakentamisessa syntyy lisäksi aina jonkin verran purkujätettä, jonka asianmukaisesta kierrättämisestä huolehditaan.

Lähteet

Ahola, Nina (2022). Yhteiset maisemat – Kohti maisemapolitiittista ohjelmaa. Suomen ympäristökeskuksen raportteja; 41/2022. <https://helda.helsinki.fi/items/22e6006b-4f98-40b8-972a-96622bfbe592>

Kulttuuriperintöbarometri 2021, tulostiivistelmä.
<https://www.museovirasto.fi/uploads/Kulttuuriperintöbarometri-2021.pdf>

Lapin ELY-keskus (2022). Lapin alueellinen maaseudun kehittämissuunnitelma 2023–2027. https://www.ely-keskus.fi/documents/10191/57366/Lapin_alueellinen_maaseudun_kehittamissuunnitelma+_2023-2027.pdf/

Leader Pohjoisin Lappi (2023). Kahdeksan vuodenajan koti -kehittämissstrategia 2023–2027. https://pohjoisinlappi.fi/wp-content/uploads/2023/08/Leader-Pohjoisin-Lappi_strategia.pdf

Lonardi, Pia; Vaahtolampi, Jonina & Hakomäki, Risto (toim.) (2021). Paikallismuseotoiminta Suomessa vuonna 2021. Museoviraston selvityksiä 6.
<https://www.museotilasto.fi/tiedostot/museovirasto/files/paikallismuseotoiminta-raportti-final.pdf>

Mattila, Mirva (toim.) (2023). Valtioneuvoston periaatepäätös kulttuuriperintöstrategiasta 2023–2030. Valtioneuvoston julkaisuja 2023:7.
https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/164637/VN_2023_7.pdf?sequence=4&isAllowed=y

Opetus- ja kulttuuriministeriö, ympäristöministeriö (2014). Kulttuuriympäristöstrategia 2014–2020. Valtioneuvoston periaatepäätös 20.3.2014
https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10138/43197/Kulttuuriymp%c3%a4rist%c3%b6strategia_2014.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Suomen CAP-suunnitelma kaudelle 2023–2027.
https://mmm.fi/documents/1410837/10668578/Suomen+CAP-suunnitelma_tuloste+17.1.2022_nettiin.pdf/5c74ae39-8feb-5c45-3afe-822aabee1651/Suomen+CAP-suunnitelma_tuloste+17.1.2022_nettiin.pdf?t=1642665061697

Tuominen, Jaakko; Lämsä, Hanna; Salmela, Ulla (2022). Rakennussuojelu nyt: Nuoret, kestävyys ja rakennussuojelu – mahdollinen yhtälö? Museoviraston blogi. <https://museovirasto.fi/fi/blogi/nuoret-kestavyys-ja-rakennussuojelu-mahdollinen-yhtalo>

Valtioneuvosto (2013). Valtioneuvoston asetus aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisesta tehdyn yleissopimuksen voimaansaattamisesta.
<https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/2013/20130047#idp2321472>